

લોંકાગચ્છના શ્રીપૂજ્યોના ત્રણ ભાસ

સં. મુનિસુયશચન્દ્ર-સુજસચન્દ્રવિજયો

(૧)

બૃહત્ લોંકાગચ્છની પરમ્પરામાં થયેલ લખમસી (લિખમીચંદ) ઋષિના શિષ્ય ઋષિ ગાંગજીના કાલ્ધર્મની ઘટનાનો ઐતિહાસિક પરિચય આપતી પ્રસ્તુત કૃતિ ઋષિ શિવજીની રચના છે.

આ રચનામાં પૂજ્ય ઋષિના સામાન્ય ગુણોનું નિરૂપણ કર્યા બાદ પૂજ્યશ્રીના કાલ્ધર્મ વચ્ચે હાજર રહેલા બગસરા શ્રીસંઘના શ્રાવકોમાંથી થોડાકનાં નામનો ઉલ્લેખ કર્યો છે. તેમની અન્તિમયાત્રામાં સૂરત વગેરે અનેક સ્થળના સંઘો હાજર રહ્યાનો ઉલ્લેખ (કડી ૭) નોંધનીય છે.

જામ અને જેઠવા રાજાઓ તેમજ જાલાવાડના રાજવીઓ તેમના પ્રેમી હોવાનો ઉલ્લેખ (કડી ૮) ઐતિહાસિક છે.

પોરબન્દરમાં તેમણે ૧૭૬૭માં ચાતુર્માસ કર્યું હતું, ત્યારે તેમની પ્રેરણાથી દરિયાની કાઠીમાં માછીમારીનો નિષેધ ત્યાંના રાણાએ કર્યો હતો તેવો ઉલ્લેખ (કડી ૧૨-૧૩) ઇતિહાસની દૃષ્ટિએ મહત્વનો ગણાય તેવો છે. તો તે જ પ્રમાણે હાલારના રાજવી પાસે પણ તેમણે જીવદયાનું કાર્ય કરાવ્યું હોવાનો ઇશારો કડી-૧૧માં પ્રાપ્ત થાય છે. આ ઉપરથી લોંકાગચ્છનો તથા ગાંગજી ઋષિનો પ્રભાવ રાજા, પ્રજા એમ ઉચ્ચ વર્ગમાં કેટલો બધો હશે તેનો અંદાજ મળે છે.

પોરબન્દરના રાજવીને બરડાપતિ તરીકે ઓળખાવેલ છે (કડી ૧૩) તે પણ ધ્યાનપાત્ર બાબત લાગે છે.

ગાંગજી ઋષિનો સ્વર્ગવાસ બગસરામાં થયેલો તે તો આ ભાસ દ્વારા સ્પષ્ટ છે, પણ તેની તિથિ તથા સંવતનો ઉલ્લેખ આથી રચનામાં ક્યાંય થયો નથી. ૧૬મી કડીમાં સં. ૧૭૭૬ ને ભા. સુ. ૫ ને ભૃગુવારનો ઉલ્લેખ છે, તે તો આ ભાસની રચનાની તિથિ હોવાનું જણાય છે. હા, એ જ દહાડે ઋષિનો કાલ્ધર્મ થયો હોય ને રચના પણ તે જ દહાડે થઈ હોય તો બનવા જોગ જરૂર છે, પણ તે વિશે ચોક્કસ કહેવું શક્ય નથી.

ભાસમાં આવતી વાર્જિત્ર વાજે... આ પંક્તિમાં (કડી ૭) તે વચ્ચે થતો લોકવ્યવહાર દેખાડે છે.

કર્તાનો તેમજ કર્તાની અન્ય કોઈ કૃતિનો ઉલ્લેખ મળતો નથી, પરંતુ કર્તાના અને ગાંગજી ઋષિ-લખમસી ઋષિના ગુણોનો ઉલ્લેખ, કર્તાના પ્રપ્રશિષ્ય ઋષિ માહાવજીએ પોતે લખેલ કચવન્ના રાસની પુષ્પિકામાં કરેલ છે, તે પુષ્પિકા અત્રે નોંધું છું : -

સંવત ૧૮૬૧ વર્ષે શાકે ૧૭૨૬ પ્રવર્તમાને શ્રી ફાલ્ગુન માસે કૃષ્ણ પક્ષે ૨ દ્વિતીયા તિથૌ માર્તઙ્ડવાસરે શ્રી વેરાવલ બંદરે શ્રી બૃહલ્લોકાગચ્છે સકલ કોવિદકલાસામ્રાજાન્ પૂજ્યોત્તમપૂજ્યશ્રી ઋષિ શ્રી ૫ લખમસીજીજી તચ્છિષ્ય સૌભાગ્યાતિશયસૂચિમૂર્તિભૂરિચતુર્દશવિદ્યાલઙ્કૃતગાત્રગુણયુક્ત પૂજ્યશ્રી ઋષિ શ્રી ૫ ગાંગજી તત્શિષ્ય સમસ્તશાસ્ત્રાધ્યાસેન ધીરોદારગામ્ભીર્યપ્રકૃતિત્વાદ્ રૂપસંપત્-સુશોભિતઃ પૂજ્યશ્રી ઋષિશ્રી ૫ શિવજીજી તત્શિષ્ય સમ્યક સમતારસગુણોપેતાન્ સાહિત્યતર્કલક્ષણજ્યોતિષ્કાગમછન્દાલઙ્કારગાત્ર ઇત્યાદ્યનેક-ગુણયુક્ત પૂજ્યજી ઋષિશ્રી ૫ જગસીજી તત્શિષ્ય વિદ્યમાનઅનેકાગમ વિચારસ્તરતત્ત્વબોધકાન્યત્ષદ્ત્રિશ-દ્રાગ્યામગુણોપેતાન્ શ્રીમદ્ગુરો દીક્ષાશિક્ષાદિદાયકાન્ પૂજ્યોત્તમ પૂજ્યશ્રી ઋષિશ્રી ૫ રૂમજીજી તત્શિષ્ય લિખી૦ ઋષિ માહાવજી સ્વાત્માર્થે ।

(૨)

શ્રી મહાનન્દઋષિકૃત
શ્રી જગજીવનઋષિભાસ

૧

બંને ભાસ વિશ્વપિત્રરૂપે રચાયેલ છે. લોકાગચ્છના શ્રી પૂજ્ય જગજીવન ઋષિને પાલનપુર પધારવાની વિનંતીનું વર્ણન પ્રથમ ભાસમાં છે. આમાં જગજીવન ઋષિ ઓસવાલ વંશીય છે, જોડેતારામ તથા રતનાદેવી તેમના માતા-પિતા છે તથા શ્રી જગરૂપઋષિ તેમના ગુરુ છે, તેવી દસ્તાવેજી વિગતો પ્રાપ્ય છે. જન્મસ્થાન કે વતન અંગે કોઈ નિર્દેશ નથી.

પાલનપુરના વિવિધ શ્રાવક કુટુંબોનો પરિચય તેનાં ગોત્રોનાં નામથી આમાં મળે છે તે નોંધપાત્ર બાબત છે.

ભાસકાર ઋષિ મહાનન્દ પોતે भीम ऋषिના શિષ્ય છે તથા પોતે પાલનપુર ચોમાસું રહ્યા હતા ત્યારે ત્યાંના સંઘના કહેવાથી આ વિજ્ઞપ્તિ ભાસની તેમણે રચના કરી હોવાનું કહી ૧૪ માં નોધ્યું છે.

૨.

બીજો ભાસ પણ લગભગ આવી જ વિગતો આપે છે. તે માસ દીવ બન્દરના સંઘની વિજ્ઞપ્તિરૂપ ભાસ છે. અમાં વિશેષતા એ છે કે દીવના વીશા તથા દશા શ્રીમાઢી, સોરઠીયા, પોરવાડ, ઓસવાઢ, મોઢ - એમ દરેક જ્ઞાતિના સંઘોએ એકઠા મઢીને વિનંતી પાઢવી છે, સૌને ગચ્છનાયક પધારે તેવી આશા છે. કહી ૬ માં શ્રીરૂપઋષિ તથા જીવ ઋષિ એ બે પૂર્વ ગુરુજનોનો ઉલ્લેખ છે. બાકી બધું લગભગ પ્રથમ ભાસ જેવું જ છે.

મહાનન્દ ઋષિ લોકાગચ્છના એક સમર્થ કવિ છે. તેમની અન્ય, પંચમી સ્વાધ્યાય-આઠમ સ્વાધ્યાય-નવપદ સ્વાધ્યાય-આત્મપ્રબોધ સ્વાધ્યાય આદિ ૧૦-૧૨ ગુજરાતી કૃતિઓ પ્રાપ્ત થાય છે. કૃતિઓ પરથી રચનાકાઢ ૧૯મી શતાબ્દીના મધ્યકાઢમાં (૧૮૪૦ આસપાસ) હોઈ શકે ઢરો, પણ તે માટે બીજી કૃતિઓ જોવી પડે.

પ્રત શુદ્ધ છે. ભાવનગર-જૈન ધર્મ પ્રસારક સભાની હસ્તપ્રતોનું સૂચિપત્ર કરતાં પ્રસ્તુત પ્રતિનું સંશોધન કરી પ્રગટ કરી છે.

શિવજી મુનિ-કૃત

ગાંગજી ઋષિ ભાસ

અથ દેશી - રતનગુરુની

ગુણવંતા ગુરુ ગાંગજી રે, તમે તરત કીયો પરીયાણ,
માયા મેલી છે કારિમી રે, તમે ચાલ્યા ચતુર સુજાંણ

ગુણવંતા ગુરુ ગાંગજી રે ...૧

ગેવરની પરે ગાજતા રે, તુણ દેશ-પ્રદેશે નાંમ.

મોટા રાજેસર માનતા રે, નિત સમરે તુમ નામ, ગુણ ...

૨

- બહુ ધરમો ધન્ય બગસરું રે, જિહાં સંઘ સહુ સુખચંદ,
 દોસી ચીપાસુત સોખતા રે, કહું કેસવજી કુલચંદ, ગુણ ... ૩
 ધર્મધુરંધર મોદી મેઘજી રે, વલી બુદ્ધિ ભલી રણછોડ,
 હેમ સમોવડિ દીપે હેમસી રે, સધરાજ પુરે મન કોડિ, ગુણ ... ૪
 સંઘ માંહિ સોભાગી જાંણીયેં રે, ભલા ડુંગર ને મોરારિ,
 પીતાંબર માલવ જાગજી રે, વલી પ્રેમો જસાંણી સાર, ગુણ ... ૫
 સુખકારણ જીવો સંઘવી રે, ધરે પૂંજો શ્રીજિન ધ્યાન,
 વ્યાપારી વીર્ચંદ જાંણીયેં રે, બહું મેલજી ક્રમસી માંન ગુણ ... ૬
 ઇમ સંઘ સહુ મિલ્યા સાંમટા રે, જાંણે સૂરતિ કેરો સંઘ,
 વાજિત્ર વાજે ગુલાલ ઝૂડે ઘણા રે, એક સુરપદ પામ્યા ગંગ ગુણ... ૭
 જાંમ નેં જેઠવો જાણતા રે, વલી ફાલાવાડેં રાજિ
 કહું નરપતિ વલી કેટલા રે, તે માને તુમ લાજ, ગુણ ... ૮
 સંઘ સહુ તુમ ચાહતા રે, વલી અવર કહું અણપાર,
 સાસ્ત્ર કહી તસું રીફવે રે, તાહરી વાંણીના બલિહાર, ગુણ ... ૯
 તેજ ફલામલ ભાલનો રે, તોરી કુંકુમવરણી કાય,
 ચઝુદ વિદ્યાગુણ સાગરુ રે, એહવો નર પેદા નહી થાય, ગુણ ... ૧૦
 હાલારમો પતિ રીફીયો રે, કહે લ્યો મનવંછિત દાંમ,
 ગંગ કહે નહી લીડં રાજીયા રે, માહરે જીવદયાસું કામ, ગુણ ... ૧૧
 સતરસડસડ્યો સોહામણો રે, રહ્યો પોરબંદર ચોમાસ,
 રાંણો રીફ્યો ગુણ દેખિને રે, કહે પૂરું તુમારી આસિ, ગુણ ... ૧૨
 સુણિ બરડાપતિ રાજીયા રે, હૂં માગું વચન મયાંલ,
 લેખ લખી આપો મુજનેં રે, કોઈ ખાડી ન નાખે જાલિ, ગુણ ... ૧૩
 રાંણો કહે ધન ધન તું રણી રે, તુજ સમ અવર ન કોય,
 ધર્મપડો વજડાવ્યો સહેરમાં રે, જેમ જીવ ન મારે કોય, ગુણ ... ૧૪
 એમ ધન ધરમનો બાંધીયો રે, વલી જે જે થયો જસ વાસ,
 ગુણરતનેં થયાં ગાંગજી રે, તુમેં પાંમજ્યો શિવપુર વાસ, ગુણ ... ૧૫
 સતરછેંતેરે શ્રાવણ ઝૂજલી રે, પાંચિમનેં ભૃગુવાર,
 બગસર સહેર સોહામણો રે, જિહાં સંઘ સહુ સુખકાર, ગુણ ... ૧૬

गुरु लिखमीचंद गाजता रे, तसु सेवक गंग सुजाण,
गुण गाया गुरुदेवना रे, मुनि शिवजी कहे शुभवांणि, गुण ... १७

॥ इति गुरुदेवनी भास सम्पूर्णम् ॥

महानन्दमुनिकृत

जगजीवन ऋषि-विज्ञप्ति भास - १

आधा आम पधारो पूज्य० ए देसी (शी)

सरसति सांमणि पहलां प्रणमी, श्रीगुरुपद सिरनांमी
संघ सकलनी सानिध सेती, गावूं श्री गणस्वांमी
वहैला पूज्य पधारो राजि श्री संघ अरज करें छैं ... १

रे पंथी ! तू जाज्ये पेंहलो, भावनगर परचारी,
जिहां गछनायक गिरुआ विचरे, श्री जगजीवन जयकारी ... २
चोरासी गछचंद बीराजें, गछनायक गुणें गाजें,
श्रीजगरूप तणें पट छाजें, करम अरिदल भाजें ... ३

जोईता नंदन जय जगवंदन, ओसवंश अवतारी,
रतनादे उररत्न कहायो, इल माहें उपगारी ... ४

पंच सूमते सूमता स्वांमी, गुपति गुपित विहारी,
वाडि वीसूधे ब्रह्मचर्य पालें, क्रोध कसाय नीवारी ... ५

आगम अंगोपांगें आखें, उपसमरसनी वांणी,
दया धर्मनी देशन दाखें, अधीक भाव मन आंणी ... ६

धन्य नगर-पुर सुंदर सोहें, धन्य धरा धनवंती,
धन्य मानव जे नित्य प्रति वंदें, चरणकमल मनखंती ... ७

तुम गुंण कुसुम तणा परिमलथी, मन भमरा अति मोह्या
दरसणनी उतकंठा जागी, करम सकल खल खोया ... ८

श्रीपालणपुर संघ शिरोमणी, विनय ववेक विचारी,
दान दया गुंण-व्रतना धारक, साधू सकल हितकारी ... ९

मेंहता वैद वडा वखताला, भणसाली भूपाला, लूणीया मेंहता लायक कहीयै, चतुर चौधरी चावा	... १०
पारसने प्रभू प्राणथी प्यारा, आतमाना आधार, कोठारी करजोडी वंदे, दीयो दरसण बलिहार	... ११
श्राविका सकल गुणें संयुता, सीलवती सतधारी, प्रभू वंदानो प्रेम धरों छें, दीयो दरीसण दलधारी	... १२
चरणकमल वांदी श्रीजीना, जनम कृतारथ कीजें, मानवभवनो लाहो लीजें, कारज सघलां सीझे	... १३
श्रीगुरु भीम तणा पदसेवी, स्थवर(वि) सूंजाण सुग्यांनी, पालनपुर मे रह्या चूंमासें, दया-धर्मना दांनी	... १४
संघ सकलनी वीनती मांनि, भास रची मनरंगे, मुनि मोटा शिष्य महानंद जंपें, उलटधरी नीज अंगे	... १५

महानन्द मुनि कृत जगजीवन ऋषि-विज्ञप्ति भास - २

॥ थाने गहूली छें जी ए देशी ॥

सरसति सांमणि विनवुं, माहरा सदगुरुजी,
लूली लूली लागुं पाय, सदा गुरु वंदोजी,
गुण गावुं गछराजना, माहरा सदगुरुजी,
संघ सकल सुखदाय, सदा गुरु वंदोजी

... १

पांच इंद्री संवर करी, माहरा सदगुरुजी,
नवविधि ब्रह्मचर्य धार, सदा गुरु वंदोजी,
पंच सुमति सुमता करी, माहरा सदगुरुजी,
पंच महाव्रतधार सदा गुरु वंदोजी

... २

च्यार कषाय परिहरी, माहरा सदगुरुजी,
पाले पंच आचार, सदा गुरु वंदोजी,

- गुपति आराधइ गुणनीलो, माहरा सदगुरुजी,
गुण छत्रीसे धार सदा गुरु वंदोजी ... ३
- गच्छ चोराशी चंदलो, माहरा सदगुरुजी,
श्री जगजीवन गुरुराय, सदा गुरु वंदोजी,
पटधारी जगरूपना, माहरा सदगुरुजी,
प्रणम्या पातिक जाय, सदा गुरु वंदोजी ... ४
- साह जोईता कुल जग जयो माहरा सदगुरुजी,
दीपें तेज दिनंद, सदा गुरु वंदोजी,
रतनादे उर उपना, माहरा सदगुरुजी,
भेटें भवि चरणवृंद (चरण भविवृंद) सदा गुरु वंदोजी ... ५
- श्रीरूपऋषि जीवऋषि तणें, माहरा सदगुरुजी,
पाट उद्योतककार, सदा गुरु वंदोजी,
शिवपुर मारग साधवा, माहरा सदगुरुजी,
इल मांहे अवतार, सदा गुरु वंदोजी ... ६
- पीहर पंचे भूतना, माहरा सदगुरुजी,
षट्कायना आधार, सदा गुरु वंदोजी,
द्वादश अंगी सूत्रना, माहरा सदगुरुजी,
आखें अरथ उदार, सदा गुरु वंदोजी ... ७
- इम अनेक गुण आगरु, माहरा सदगुरुजी,
कहेता न लहु पार, सदा गुरु वंदोजी,
एहवा गुरुजिने वंदता, माहरा सदगुरुजी,
पांमीजे भवपार, सदा गुरु वंदोजी ... ८
- दीवर्बिंदर संघ सुंदरु, माहरा सदगुरुजी,
विनवै वारंवार, सदा गुरु वंदोजी,
भाव धरी भवियण प्रते, माहरा सदगुरुजी,
द्यो वेहेला दीदार, सदा गुरु वंदोजी ... ९
- श्रीमाली संघ सोभतो, माहरा सदगुरुजी,
वीसा विस्व विख्यात, सदा गुरु वंदोजी,

- दसा दयागुणे दीपता, माहरा सदगुरुजी,
आख्या अति अवदात, सदा गुरु वंदोजी ... १०
- सोरठीआ संघ सुखकर, माहरा सदगुरुजी,
श्री पोरवाड प्रधान, सदा गुरु वंदोजी,
ओशवंशे स्वामि उपना, माहरा सदगुरुजी,
ते तो गुणना निधान, सदा गुरु वंदोजी ... ११
- मोढ-वणिक मनरंगथी, माहरा सदगुरुजी,
प्रणमै श्रीगुरु पाय, सदा गुरु वंदोजी,
हेतकरी हितकारणी, माहरा सदगुरुजी,
सेवा करे सुखदाय, सदा गुरु वंदो जी, ... १२
- विनयवती सहू श्राविका, माहरा सदगुरुजी,
झूलर झाकझमाल, सदा गुरु वंदो जी,
गिरुआ श्री गछराजना, माहरा सदगुरुजी,
गावै गीत रसाल, सदा गुरु वंदोजी ... १३
- संघ सकलनी वीनती, माहरा सदगुरुजी,
मांनों श्रीमूनिराय, सदा गुरु वंदोजी,
तुम दरिसण सुख संपजे, माहरा सदगुरुजी,
पातिक दूर पलाय, सदा गुरु वंदोजी ... १४
- विनती करीनें वरणवी, माहरा सदगुरुजी,
भावै गछपति भास, सदा गुरुवंदोजी,
महानंद मुनीवर वीनवै, माहरा सदगुरुजी,
पूरौ मननी आस, सदा गुरु वंदोजी ... १५

C/o. अश्विन संघवी
गोपीपुरा, कायस्थ महोल्हे,
सूरत-३९५००१

कठिन शब्दोनो कोष

गांगजी ऋषि भास :

क.	पं.		
२	१	गेंवर	गजवर
१४	१	रषी	ऋषि
१४	३	धर्मपडो	धर्म-पडह
१५	४	शिवपुरवास	मोक्षमां वास

भास - १

४	४	इल	इला - धरती
५	१	सूमते सूमता	समितिथी समिता - युक्त (समिति पांच, जैन मुनिनी आचार मर्यादानो सूचक शब्द)
५	३	वाडि	वाड, (ब्रह्मचर्यपालननी नव वाड)
६	३	देशन	देशना - प्रवचन
१०	१	वखताला	(सारा) वखत वाळ्य (भाग्यशाली)

भास २

१	२	लूली लूली	लळी लळी
३	३	गुपति	गुप्ति (३ गुप्ति, जैन मुनिनो आचार)
७	१	पीहर	पीयर - पितृघर